

УДК 347.122:316.614-053

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.13>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОГО І СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ДИТИНИ В ПРОЦЕСІ ЙОГО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Глиняна Катерина Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-1778-1021

Проблематика співвідношення правового і соціального статусу дитини в процесі його соціалізації акцентується на кожному періоді розвитку дитини, який має важливий соціальний статус і на тій соціальній ролі, яка визначає ступінь її особистої свободи, тому що правовий статус дитини має бути гарантований державою.

Було акцентовано увагу на те, що розглядаючи дитину як суб'єкта права, необхідно виходити зі співвідношення процесів соціалізації та самосприйняття дитини, в певній життєвій ситуації, в контексті його індивідуальної соціалізації.

В ході дослідження процесу соціалізації дитини, було звернуто увагу на те, що соціалізація – це процес, за допомогою якого індивід набуває знання, цінності, соціальні навички та соціальну чутливість, які дозволяють їй інтегруватися в суспільство і поводитися там адаптивно ... найчастіше цей термін вживається щодо процесів, через які дитина опосередковано вбирає в себе цінності суспільства і приходить до усвідомлення своєї власної соціальної ролі. Крім того, досліджено що, процес соціалізації дитини, який є дуже важливий для держави, багато в чому залежить від національно-психологічних особливостей характеру, які знаходять свій прояв у його психофізіології, емоційно-психологічних особливостей характеру, емоційно-вольових, поведінкових особливостях, дитина будь-якої національності, яка народилася у своєму культурно історичному та природному середовищі з перших років життя опиняється під сильним її впливом, саме на цій основі формується національна гордість, національна самосвідомість.

Недооцінка всіх цих факторів, а тим більше їх ігнорування може призвести до того, що до періоду настання повноліття дитина може це оцінити як порушення його прав і свобод.

Ключові слова: правовий статус, соціалізація, правове регулювання, цивільне право, захист прав дитини, державна охорона, забезпечення прав дитини.

Glyniana Kateryna. Correlation of the legal and social status of the child in the process of his socialization as a subject of civil law

The problem of the relationship between the legal and social status of the child in the process of his socialization is focused on each period of the child's development, which has an important social status and on the social role that determines the degree of his personal freedom, because the legal status of the child must be guaranteed by the state.

Attention was focused on the fact that considering a child as a subject of law, it is necessary to proceed from the correlation of socialization processes and self-perception of the child, in a certain life situation, in the context of his individual socialization.

During the study of the process of socialization of a child, attention was drawn to the fact that socialization is a process by which an individual acquires knowledge, values, social skills and social sensitivity that allow him to integrate into society and behave adaptively there ... most often this term is used for the processes through which the child indirectly absorbs the values of society and comes to realize his own social role. In addition, it was investigated that the process of socialization of a child, which is very important for the state, largely depends on the national-psychological characteristics of the character, which are manifested in his psychophysiology, emotional-psychological characteristics of the character, emotional-volitional, behavioral characteristics, the child any nationality that was born in its cultural, historical and natural environment

from the first years of life finds itself under its strong influence, it is on this basis that national pride and national self-awareness are formed.

Underestimating all these factors, and even more so ignoring them, can lead to the fact that by the time the child reaches adulthood, it can be judged as a violation of his rights and freedoms.

Key words: *legal status, socialization, legal regulation, civil law, protection of children's rights, state protection, provision of children's rights.*

Постановка проблеми. У сучасній вітчизняній науковій літературі, як і раніше, можна сказати за традицією, питання про права дитини розглядається у сфері норм цивільного та сімейного права.

З одного боку, такий традиційний підхід до даної проблеми забезпечує безперервність у правовій діяльності, з іншого – на кожному етапі такого розвитку відбувається певний «розрив поступовості», обумовлений конкретно-історичними умовами, виникає необхідність усвідомлення і теоретичного осмислення, породжених практикою і значущих для певного часу тих чи інших правових понять.

Визначення дитиною себе як суб'єкта реальності, дуже важливий момент в процесі її дорослішання, і якщо його правовий статус є необхідною умовою для виживання і розвитку, то її соціальний статус (а як правило, ми взагалі не розглядаємо щодо дитини), є необхідною умовою її соціалізації.

Перш ніж говорити про соціальний статус дитини важливо мати на увазі, що як всякий статус він може бути реалізований в тій чи іншій сукупності соціальних ролей, обумовлених як самим статусом, так і індивідуальними психологічними особливостями дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти дослідження щодо правового статусу прав дитини були розглянуті у роботах таких науковців, як: В. І. Борисова, Л. Є. Гузь, О. О. Дерій, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, М. В. Менджул, В. П. Мироненко, О. І. Пергамент, З. В. Ромовська, Л. В. Сапейко, О. І. Сафончик, Л. М. Токарчук, В. І. Кройтор, Є. О. Харитонов, Г. В. Чурпіта, О. А. Явор та ін.

Мета статті полягає у проведенні дослідження щодо співвідношення правового і соціального статусу дитини в процесі його соціалізації як суб'єкта цивільних прав.

Виклад основного матеріалу. В даному контексті співвідношення соціального статусу та соціальної ролі багато в чому залежить від конкретної вікової групи, оскільки поступово збільшується його соціальна мобільність і значно зменшується його фіксовані зв'язки з тими чи іншими соціальними групами, оскільки вони втрачають своє значення. Але водночас в кожен період свого розвитку для дитини важливий соціальний статус і та соціальна роль, яка визначає ступінь її особистої свободи, тому, що правовий статус гарантований державою.

В ході процесу розвитку цілий ряд суджень важливих для дитини на одному етапі дорослішання втрачають значення, і як би відсуваються на другий план, саме тому, відчувачи, що вона втрачає можливість почувати себе вільно, починає активно боротися за неї, викликаючи тим самим несхвалення і нерозуміння як з боку дорослих, так і тих (а це для неї особливо важливо), хто входить в його вікову групу.

Співвідношення індивідуальної та соціальної ідентичності, на наш погляд, не завжди актуально для самої дитини, і тут особливо важливо не порушити його правовий статус, оскільки конфлікт між цими поняттями уникнути неможливо, і на кожному етапі онтогенезу тільки одне з них може бути актуально.

Розглядаючи дитину як суб'єкта права, необхідно виходити зі співвідношення процесів соціалізації та самосприйняття дитини, в певній життєвій ситуації, в контексті його індивідуальної соціалізації.

Дана проблема, в різний час була предметом соціального дослідження в психології, якою займалися Л. С. Виготський, Г. С., С. Д. Максименко [1] і ряд інших вчених, на роботи яких ми посилалися в нашому дослідженні прав дитини.

У правовій літературі, особливо в останні роки питання про психологічне здоров'я

дитини, від якого безпосередньо залежить процес його подальшої соціалізації взагалі не піднімався.

Хоча ця проблема, в практичній діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини, дає підстави для виникнення цілого ряду проблем при усиновленні або взятті дитини під опіку, коли майбутніх батьків турбує не тільки медична картка про загальний стан дитини, а в першу чергу, стан її психічного здоров'я, саме в плані подальшої соціалізації дитини.

Цілий ряд досліджень, особливо в ХХ столітті, були присвячені розробці наукових категорій, які фіксують факт участі дитини в розвитку власної психіки і це, перш за все, такі як «саморозвиток», «самосприйняття», «самотермінація», «спонтанність» та інші.

Загальним моментом для більшості дослідників на думку Ван Джуна [2] є протиставлення особистісної та соціальної ідентичності. Даючи визначення соціалізації, він особливо підкреслював, що її «потрібно розглядати з точки зору специфіки, яка набуває різний зміст на різних етапах онтогенезу».

Соціалізація – це процес, за допомогою якого індивід набуває знання, цінності, соціальні навички та соціальну чутливість, які дозволяють їй інтегруватися в суспільство і поводитися там адаптивно ... найчастіше цей термін вживається щодо процесів, через які дитина опосередковано вбирає в себе цінності суспільства і приходить до усвідомлення своєї власної соціальної ролі. У засвоєнні соціальної сутності, полягає головний зміст соціального розвитку дитини – від самосвідомості, рефлексії, самооцінки, самоствердження до самосвідомості соціальної відповідальності, розуміючи своїх потреб в самореалізації своїх можливостей, суб'єктивного усвідомлення своїх можливостей, суб'єктивного усвідомлення себе громадянином [2, с. 15, 16].

Процес соціалізації дитини, і це дуже важливо для України багато в чому залежить від національно-психологічних особливостей характеру, які знаходять свій

прояв у його психофізіології, емоційно-психологічних особливостей характеру, емоційно-вольових, поведінкових особливостях, дитина будь-якої національності, яка народилася у своєму культурно історичному та природному середовищі з перших років життя опиняється під сильним її впливом, саме на цій основі формується національна гордість, національну самосвідомість.

Недооцінка всіх цих факторів, а тим більше їх ігнорування може призвести до того, що до періоду настання повноліття дитина може це оцінити як порушення його прав і свобод.

Даючи визначення правового статусу дитини ми звертали увагу на те, що в першу чергу, він спрямований на забезпечення виживання, розвитку і соціалізацію, саме в цьому плані вона має право на певний «стандарт життя». Закон України «Про охорону дитинства» від 08.09.2016 р. визначає як стратегічний загальнонаціональний пріоритет забезпечення реалізації прав дитини на життя, розвиток та виховання в сімейному оточенні.

Соціалізація дитини процес складний і багатогранний тому, що його входження в соціум, безумовно, формується під контролем дорослих, але не менш важливим є те як складаються його відносини з однолітками, іноді саме цей фактор є для дитини визначальним, особливо це стосується дітей, які виховуються в школах-інтернатах, дитячих дітей.

Ряд дослідників використовують такий термін як «жертва соціалізації», звичайно, на перший погляд, це досить жорстке визначення, але воно в повній мірі відповідає ситуації, коли у дитини втрачений баланс між адаптацією до суспільства і можливістю, іноді навіть, бути незалежним від нього, в зв'язку з неможливістю вписатися у взаємини з оточуючими.

На думку Ван Джуна, криза самооцінки, яка відбувається в цей момент у дитини, як правило, негативна, вік в цьому плані відіграє велику роль, через те, що з 9–10 років вона прагне затвердити власне «я» в системі суспільних від-

носин, етап соціалізації в цей період відрізняється не тільки найбільш вираженою індивідуалізацією, а й самоідентифікацією, самоврядуванням дорослої людини, яка не просто стала суб'єктом, а й усвідомлює себе їм [2, с. 20–21].

В ході дослідження процесу соціалізації дитини, і вплив на нього вікових криз було звернуто увагу на те, що базові цінності формуються у віці 12–18 років, на думку, американського соціолога Р. Інглехарта, «саме зміст і умови процесу соціалізації кожного нового покоління визначають глобальну ціннісну трансформацію» [3, с. 14].

Цінності та ідеали важливі для дитини шкільного віку, формуються в процесі навчання і спілкування з однолітками, і в ці роки для неї, як ми вже відзначали, соціальний статус важливіше її правового статусу, хоча саме правової сприяє процесу соціалізації.

Досить часто, і ми з цим стикаємося при дослідженні прав дитини, саме однокласники не знаходячи спільної мови зі своїм однолітком негативно впливають на процес його соціалізації, дитина замикається в собі, що негативно позначається і на процесі навчання.

Однією з головних завдань батьків і суспільства в цілому – це дати дитині освіту, яка готує її до виконання своєї соціальної ролі як щодо інших так і самого себе.

Саме через освіту суспільство прагне передати новому поколінню накопичені їм знання, систему своїх цінностей, норми та традиції життя, по суті процес освіти починається з народження дитини, найбільш чітко зміст цього процесу визначено в «Конвенції про права дитини» від 20.11.1989 р (ст. 29) [4].

Відповідно до даної статті і Конвенції про права дитини, освіта повинна бути направлено на:

а) розвиток індивідуальності дитини, талантів, розумових і фізичних здібностей у повному обсязі;

б) виховання поваги до прав людини й основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті ООН;

в) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій вона проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної;

г) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі терпимості й розуміння світу, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами ...;

д) виховання поваги до навколишньої природи.

Відповідно до Конвенції проти дискримінації в освіті (ст. 14.12.1960) ст. 4, всі держави, які підписали її, зобов'язані:

а) зробити первинну освіту безкоштовною та обов'язковою; зробити середню освіту в його різних формах доступною для всіх, зробити вищу освіту однаково доступними для всіх на основі їх індивідуальних здібностей, забезпечити згоду всіх із зобов'язанням відвідувати школу відповідно до закону;

б) гарантувати, щоб стандарти освіти були однаковими у всіх громадських установах освіти одного рівня, і щоб умови, що забезпечують якість освіти також були еквівалентними.

Основні положення цих Конвенцій знайшли відбиток у Законі України «Про охорону дитинства» від 07.03.2001 р Закон України «Про охорону дитинства» [5], а також Закону України «Про освіту» від 04.06.199 р. [6].

Так, в Законі України «Про охорону дитинства» (розд. IV ст. 19) іде мова про те, що «держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладів... учні цих навчальних закладів з-поміж дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують особливих умов виховання перебувають на повному утриманні держави» відповідно Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000р. визначається Кабінетом Міністрів України.

Право на освіту, яке традиційно належало міжнародними угодами до сфери

культури, на ділі є одночасно і соціальним, і економічним, і політичним, і культурним, відповідно і цивільним правом людини, тим більше, якщо ми говоримо про права дитини.

У сучасних умовах розвитку нашої держави дуже багато законів, необхідних для подальшого вдосконалення цілого ряду положень про права дитини, не працюють в силу ряду причин, а це особливо важливо в період дорослішання, самоізоляції.

Навіть у віці 14–18 років вони не розуміють і не знають своїх прав, яку соціальну роль вони відіграють в таких суб'єктах соціалізації як сім'я, група однолітків, засобах масової інформації. «Рухливість соціального статусу різноманітних суспільних верств, зникнення традиційних механізмів регуляції їхньої поведінки, фактично повна відсутність форм і методів соціальної організації, характерних для цих груп, перешкоджають успішному розвитку ідентифікаційних процесів. Дитина опиняється поза колом соціальних стереотипів, що існували раніше, норм і уявлень звичних для попередніх поколінь... розмитість суспільних верст серйозно ускладнюють процеси соціалізації» [7, с.18–19].

Висновки. Підсумовуючи наведені доводи, можна дійти висновку, що гострота

сучасної соціальної ситуації в Україні потребує особливої уваги на роль і місце правового становища дитини в загальній системі українського права.

Останнім часом принципи захисту прав і свобод дітей та механізм для їх реалізації розробляються фахівці різних галузей права.

Пов'язано це насамперед з тим, що немає, і, можливо, не може бути універсального рішення тому, що ця проблема і правова, і соціальна, і для її розуміння необхідна оптимізація попереднього досвіду, накопиченого в педагогіці, психології, соціології та цілому ряді інших дисциплін, займаються проблемою виживання і розвитку дитини. В рамках ювенального права, яке, на жаль, надто повільно розвивається в нашій країні, можливо було визначення правового становища дитини, її правовий статус, який і визначає, і передбачає її виживання, розвиток і соціалізацію.

Специфіка ювенально-правових відносин полягає в тому, що вони наділяють дитини правовими засобами задоволення її потреб та інтересів в різних суспільних відносинах, зобов'язуючи іншу сторону правовідносин виходити, перш за все, з інтересів неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : [B2-хТ]. К: Форум, 2002. 319 с.
2. Ван Джун. Психологія самосприйняття підлітка: [монографія]/ Ван Джун. Одеса: Фенікс, 2009. 212 с.
3. Inghart R. Postmodern: menyaushiesya shennosti I izmenyauzhiesya obzhestva (Ingelhart R. Postmodern: Changing Values and Changing Society) Polis (Political Studies), 1997, № 4, P. 18–28.
4. Конвенція про права дитини : конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20.1.1989. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1060-12,2145-19>.
7. Підліток у великому місті: фактори та механізми соціалізації / Під ред.. Л.Г. Сокурянської. Харків: Вид. центр Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 2000. 207 с.

REFERENCES:

1. Maksymenko, S.D. (2002). Rozvytok psykhyky v ontogenezi [Development of psyche in ontogenesis]: [B2-xT]. K: Forum. 319 s. [in Ukrainian].

2. Van, Dzhun (2009). *Psykhologhiia samospryiniattia pidlitka: [monohrafiia] [Psychology of adolescent self-perception: [monograph]]*. Van Dzhun. Odesa: Feniks. 212 s. [in Ukrainian].
3. Ingelhart, R. (1997). *Postmodern: menyaushiesya shennosti I izmenyauzhiesya obzhestva* (Ingelhart R. *Postmodern: Changing Values and Changing Society*) Polis (Political Studies), 1997, № 4, p. 18–28 [in English].
4. Konventsiiia pro prava dytyny : konventsiiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii vid 20.1.1989 [Convention on the Rights of the Child: United Nations Convention dated January 20, 1989]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
5. Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 r. № 2402-III [On childhood protection: Law of Ukraine dated 04/26/2001 No. 2402-III]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> [in Ukrainian].
6. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» /VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1060-12,2145-19> [in Ukrainian].
7. *Pidlitok u velykomu misti: faktory ta mekhanizmy sotsializatsii* (2000). [Teenager in the big city: factors and mechanisms of socialization]. (Sokuryanska, L.G., Ed.). Kharkiv: Vyd. tsentr Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. 207 s. [in Ukrainian].